Бондар Володимир Сергійович,
завідувач кафедри кримінального процесу та криміналістики Навчально-наукового гуманітарного інституту
Національної академії Служби безпеки України
кандидат юридичних наук, професор

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ЗБРОЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Сучасні потреби практики боротьби з кримінальними правопорушеннями у сфері обігу вогнепальної зброї та боєприпасів до неї, очевидна необхідність та реальна можливість більш ефективного використання з цією метою сучасних досягнень науки і техніки зумовлюють необхідність вдосконалення теоретичних засад, методичної, організаційної, правової бази судової експертизи зброї, а також відповідного інформаційного забезпечення даного виду досліджень в умовах воєнного стану.

Водночас є очевидним, що, незважаючи на пильну суспільно-державну увагу до проблеми незаконного обігу вогнепальної зброї та комплексні організаційно-правові заходи, спрямовані на удосконалення правоохоронної діяльності з його протидії, котрі відображують як національні, так і міжнародні, передусім, європейські, напрацювання у цій сфері, незаконний обіг вогнепальної зброї та боєприпасів до неї є одним із найбільш поширених посягань серед кримінальних правопорушень у сфері громадської безпеки. Так, відповідно до офіційної статистики Офісу Генерального прокуратура України, у 2021 обліковано 49 злочинів, учинених із використанням вогнепальної зброї (умисних вбивств, умисних тяжких тілесних ушкоджень, розбоїв), та 9, учинених із використанням боєприпасів, у 2022 році – 106 (797), у 2023 – 103 (1023) злочини та 11 кримінальних проступків) [8]. За незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами (ст. 263 КК України) та незаконне виготовлення, переробку чи ремонт вогнепальної зброї або фальсифікацію, незаконне видалення чи зміна її маркування, або незаконне виготовлення бойових припасів, вибухових речовин чи вибухових пристроїв (ст. 263-1) у визначеному періоді обліковано: у 2021 році – 442 та 6 відповідно; у 2022 році – 854 та 16; у 2024 році – 801 та 18 кримінальних правопорушень. При тому вилучено предметів кримінально-протиправної діяльності тільки у 2023 році: нарізної вогнепальної зброї – 105, іншої вогнепальної зброї – 35, гранатометів та реактивних систем – 23, патронів – 35030.

Вищезазначені показники кількості облікованих кримінальних правопорушень не відображають масштабів суспільно небезпечних діянь зазначеної категорії, оскільки незаконний обіг вогнепальної зброї становлять підґрунтя групової та рецидивної злочинності, яка перебуває в системному зв'язку з іншими кримінальними правопорушеннями, на вчиненні яких спеціалізуються їх учасники, у тому числі тих, що передбачені ст.ст. 115, 127, 146, 185, 187, 201, 257, 296, 307, 309, 311 КК України.

Зі зростанням ступеню озброєності злочинного середовища, останніми роками фіксується стійка тенденція розширення переліку видів зброї, котра використовується в кримінально-протиправних цілях. Сучасний злочинний арсенал включає зброю, функціонально та конструктивно створену в різних варіантах: її застосування (індивідуальної, групової та ін.), дії (летальної та нелетальної), виготовлення тощо. Поряд з новітніми зразками вогнепальної зброї виробництва країни-агресора, відмічається перманентна поява нових видів та різновидів, докладне вивчення яких ще потребує подальших наукових розвідок. Мова, зокрема йде про:

- електророзрядні пристрої з ознаками зброї;
- вогнепальну зброю спеціального призначення;
- ручні протитанкові гранатомети різних модифікацій;

Оцінка та розпізнавання таких об'єктів становить окрему практичну проблему, розв'язання якої обіймає:

- запровадження єдиного методичного підходу до експертного дослідження «зброярних» об'єктів;
- класифікацію та виокремлення ознак об'єктів відповідних експертиз;
- інтеграцію/диференціацію відповідних видів (підвидів) експертиз.

Важливою складовою сил російського агресора у війні проти України є сили спеціальних операцій зс рф, на озброєнні яких перебуває військова вогнепальна зброя спеціальної призначеності. Дана категорія вогнепальної зброї вперше була виокремлена в Національному стандарті України ДСТУ 9168:2021 «Судова експертиза зброї. Балістичні дослідження. Терміни та визначення понять», затвердженому в 2022 році [3]. Проте об'єктивність інформації про цільове призначення окремих зразків вогнепальної зброї, котра повідомляється його виробниками може викликати сумніви. Вироблення чітких положень щодо визначення спеціальної призначеності військової вогнепальної зброї дозволила б оптимізувати рівень техніко-криміналістичного та судово-експертного забезпечення розслідування злочинів, учинених з її застосуванням. Уявляється

очевидним, що сама категорія «військова вогнепальна зброя спеціальної призначеності» не може існувати без наявності певної системи кваліфікуючих ознак. Тому важливим завданням є розробка системи таких ознак, як основи алгоритму встановлення цільового призначення зброї. Цільове призначення зброї визначається тією або іншою комбінацією конструктивних рішень, котрі використані при його розробці та зумовлюють його тактико-технічні (в тому числі й балістичні) характеристики. На думку автора, до основних кваліфікуючих ознак військової вогнепальної зброї спеціальної призначеності слід віднести:

- вказівка виробника (розробника) про спеціальне призначення зброї;
- можливість ведення автоматичного вогню (чергами);
- компонування зброї по схемі «бул пап» або пістолетного типу;
- наявність в конструкції зброї пристрою зниження рівня звуку пострілу, передбачена виробником (розробником) можливість установки таких пристроїв; використання в зброї в якості штатних боєприпасів патронів з механічним запиранням порохових газів в гільзі патрона або патронів спеціального призначення з дозвуковою швидкістю польоту кулі.

Внаслідок великої різноманітності конструктивних схем, не завжди військова вогнепальна зброя спеціальної призначеності має яку-небудь із зазначених ознак. Існують й інші конструктивні рішення, які також покращують балістичні й тактичні показники зброї. Причому деякі з них можуть застосовуватись у конструкції як бойової, так і мисливської зброї, а також зброї спеціальної призначеності. В окремих моделях військової вогнепальної зброї спеціальної призначеності в якості штатних використовуються звичайні патрони. В якості прикладів такої зброї можна навести 9,0-мм пістолет «безшумний» (ПБ), 9,0-мм автоматичний пістолет «безшумний» (АПБ), для стрільби з яких застосовуються пістолетні унітарні патрони 9х18 мм зразка 1951 р. або 9,0-мм пістолет-кулемет СП2МП та 9,0-мм самозарядний пістолет СР1МП під пістолетний патрон СП-10 (7Н29) 9х21 мм. Інші приклади – 9,0-мм пістолет «Форт-12 Б» під патрон 9х17 мм, 9,0-мм тактичні комплекси «Форт-14ТП» та «Форт-14ПП» під патрони 9х19 Люгер/Парабелум. Зазначене дає підстави для формулювання висновку про те, що використання спеціальних патронів для проведення пострілів зі зброї спеціального призначення є додатковою кваліфікуючою ознакою.

Таким чином, при розв’язанні питання про цільове призначення військової вогнепальної зброї пропонується відмовитись від

визначення балістичних показників зброї, адже спеціальна призначеність вогнепальної зброї визначається її спеціалізованими та експлуатаційними можливостями. Ці показники зумовлені сукупністю конструктивних рішень, використаних при розробці зброї. Визначення та оцінка цієї сукупності в досліджуваному зразку дозволяє достатньо просто та об'єктивно вирішити питання про його цільове призначення. Встановлення збігу конструктивних ознак досліджуваного зразка хоча б з однією з ознак першої групи або з ознакою другої групи є підставою для висновку про те, що ця зброя є спеціальною.

Вбачається за доцільне оцінити ефективність та обґрунтованість пропонованих теоретичних положень шляхом їх експериментальної апробації на практиці експертами-балістами. У випадку позитивного результату ці положення могли би бути закріпленими в відповідній методиці, розробленій на їх основі.

Далі. До початку військової агресії рф проти України поодинокі випадки дослідження гранатометів традиційно проводили судові експерти за напрямом дослідження зброї, яким присвоєно кваліфікацію судового експерта за експертною спеціальністю 3.1 «Балістичне дослідження вогнепальної зброї та бойових припасів до неї». Проте досвід експертного дослідження гранатометів свідчить, що методологія дослідження й експериментального випробування гранатометів відрізняється від особливостей дослідження класичної стрілецької вогнепальної зброї та потребує впровадження окремої експертної спеціальності, додаткового матеріально-технічного та методичного забезпечення.

З метою усунення зазначених суперечностей наказом МВС України від 22 червня 2022 року № 382 було внесено зміни до Положення про Експертно-кваліфікаційну комісію МВС та порядок проведення атестації судових експертів Експертної служби МВС, затвердженого наказом МВС України від 21 вересня 2020 року № 675, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 08 січня 2021 року за № 22/35644 (зі змінами), зокрема Перелік видів судової експертизи та експертних спеціальностей, за якими присвоюється кваліфікація судового експерта в Експертній службі МВС доповнено новою експертною спеціальністю 3.5 «Дослідження гранатометів».

Під час опанування нової експертної спеціальності встановлено, що специфіка судово-експертного дослідження й експериментального випробування реактивних гранатометів, зокрема модифікацій ручних протитанкових гранатометів РПГ-7, дещо відрізняється від особливостей дослідження нереактивних гранатометів. Зокрема, це пов'язано з тим, що гранатомет РПГ-7 і його модифікації є вогнепальною зброєю безвідкатного типу, у якій метання снаряду

здійснюється за рахунок енергії згоряння метального заряду в реактивному двигуні та зарядній каморі ствола, унаслідок чого конструкція гранатомета не передбачає наявності механізму запирання, що закриває казенну частину ствола. Іншою особливістю дослідження гранатомета РПГ-7 і його модифікацій є більш складна конструкція боєприпасів, що вражає ціль не тільки за рахунок кінетичної енергії снаряду, а й унаслідок дії уражальних чинників вибуху розривного заряду, що міститься в його бойовій частині.

Таким чином, дослідження й експериментальне випробування гранатомета РПГ-7 і його модифікацій пов'язане з підвищеним ризиком насамперед уражальних чинників вибуху розривного заряду, який міститься в бойовій частині гранатометного пострілу, що потребує додаткової підготовки експертів за цим напрямом дослідження [7, с. 4-5].

На цій підставі ДСТУ 9168:2021 «Судова експертиза зброї. Балістичні дослідження. Терміни та визначення понять» встановлені наступні об'єкти балістичного дослідження: «стрілецька вогнепальна зброя, боєприпаси стрілецької вогнепальної зброї, гранатомети (багаторазового застосування, конструктивно схожі з ними вироби, їхні компоненти, сліди зброї, сліди пострілу, матеріали кримінального провадження та інші матеріальні предмети, які містять інформацію про зброю, боєприпаси чи обставини їхнього застосування» [3].

Уявляється, що з урахуванням процесів інтеграції та диференціації (виокремленням раніше з судово-балістичної експертизи вибухотехнічної), котрі відбулися в «об'єктній» області судово-балістичної експертизи, а також початком формування нових напрямів експертних досліджень зброї та слідів її застосування, експертиза зброї буде «розвантажена» від невластивих для неї об'єктів, наприклад, вогнеметів та інших піротехнічних засобів. Вбачається очевидним, що постійно діюча тенденція кількісної та якісної зміни об'єктів судової експертизи буде змушувати нас систематично проводити їх «ревізію».

Окрему проблему становить неврегульованість обігу в Україні певних предметів – потенційних об'єктів експертизи зброї: електрошокових пристроїв, пістолетів та револьверів під патрон Флобера та ін., деякі з яких за своїми конструктивними параметрами та уражуючими властивостями значно перевищують відповідні показники спеціальних засобів, що застосовуються органами правопорядку. В чинному законодавстві містить лише одна заборона (ст. 195^4 Кодексу України про адміністративні правопорушення) щодо порушень правил обігу іскрових розрядників «ІР-4». За для уникнення даної прогалини в контексті розвитку експертизи зброї вбачається за доцільне:

- розробка класифікації електророзрядних пристроїв, що мають ознаки зброї;
- вироблення критеріїв оцінювання уражуючих властивостей електрошокових пристроїв залежно від наслідків впливу на організм людини (енергія розрядів за час дії пристрою на еквівалент навантаження, тривалість дії розрядного струму пристрою через тіло об'єкта впливу тощо).

Подальші наукові розвідки у галузі судової експертизи зброї в умовах воєнного стану мають бути орієнтовані на розв'язання таких проблем:

- надання порівняльної криміналістичної характеристики слідів на стріляних кулях та гільзах (звичайних штатних та спеціальних патронів – СП-5, СП-7, ПАБ-9 та ін.) від зброї з різними пристроями зниження рівня звуку пострілу та без них;
- з'ясування сутності загальних механізмів їх утворення для різних видів зброї та типів пристроїв зниження рівня звуку пострілу до неї;
- з'ясування можливості ототожнення за даними слідами конкретного екземпляру зброї, виду та зразку пристрою зниження рівня звуку пострілу, ситуаційних обставин пострілу;
- встановлення закономірностей формування слідів від зброї з саморобними пристроями зниження рівня звуку пострілу різних типів, у тому числі при пострілах різними патронами;
- встановлення загальних закономірностей слідоутворення при автоматичній стрільбі та одиночних пострілах з автоматичної зброї одного виду, оснащеної пристроєм зниження рівня звуку пострілу та без нього;
- дослідження впливу конструктивних особливостей куль (швидкість, маса, форма, розміри, кінетична енергія) патронів, стріляних зі зброї з пристроєм зниження рівня звуку пострілу на ознаки та обсяг ушкоджень різних перешкод (одяг, бронезахист, скло та ін.);
- продовження розвідок щодо вирішення питання про дистанцію та відстань пострілу (пострілів) з різної зброї з пристроями зниження рівня звуку пострілу та без них, у тому числі в конкретно заданих умовах;
- розв'язання блоку ситуаційних досліджень вогнепальних ушкоджень зі зброї, оснащеної пристроями зниження рівня звуку пострілу, завданих в умовах неочевидності (які проводяться в умовах конкретно заданої альтернативи речової обстановки місця події).

Список використаних джерел:

1. Арешонков В.В., Пілюков Ю.О., Голоботовський В.І.,

Значення ситуаційних судово-балістичних досліджень для кваліфікації кримінальних правопорушень. *Криміналістичний вісник.* 2022. № 1 (37). С. 33.

2. Висновок Науково-дослідного інституту медико-біологічних проблем Дніпровської медичної академії МОЗ України «Встановлення допустимих параметрів спеціального засобу – «Тазер Х2» у частині фізичного, хімічного та іншого впливу на організм людини». Дніпро, 2024. 60 с.

3. ДСТУ 9168:2021. Судова експертиза зброї. Балістичні дослідження. Терміни та визначення понять. Видання офіційне. Київ: ДП «УкрНДНЦ», 2022.

4. Криміналістика [текст]: підручник / В.В. Пясковський, Ю.М. Чорноус, А.В. Іщенко, О.О. Алєксєєв та ін. Київ: «Центр учбової літератури», 2022. С. 129-171.

5. Криміналістика: підручник: у 2 т. Т. 1 / [А.Ф. Волобуєв, М.В. Даньшин, А.В. Іщенко та ін.]; за заг. ред. А.Ф. Волобуєва, Р.Л. Степанюка, В.О. Малярової; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 180-203.

6. Розслідування злочинів, що вчиняються у сфері обігу вогнепальної зброї та боєприпасів: навч. практ. посіб. / В.С. Бондар, О.В. Бочковий, М.В. Кривонос та ін.; за заг. ред. В.М. Комарницького, М.Г. Вербенського та А.Є. Фоменка. 2-ге вид., перероб. і доп. ТОВ «НОВІК-ПРІНТ». Київ, 2021. 551 с.

7. Соколов О.С., Вороненко П.Є. Дослідження ручного протитанкового гранатомета РПГ-7 і його модифікацій: метод. рек. Київ: ДНДЕКЦ МВС України, 2023. 35 с.

8. Статистична звітність Генеральної прокуратури України за 2014–2020 роки. URL: https://www.gp.gov.ua. Статистична інформація Офісу Генерального прокурора за 2021-2024 роки. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2 (дата звернення: 20.05.2024).

9. Яремчук В.О. Судова балістика у системі криміналістичних знань. *Проблеми законності*: зб. наук. праць / відп. ред. В.Я. Тацій. Харків: Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, 2020. Вип. 150. С. 248.